

ВІДГУК
офіційного опонента доктора педагогічних наук,
професора, член-кореспондента НАПН України
Гриньової Марини Вікторівни про дисертацію Опалюк Тетяни
Леонідівни «Дидактичні засади формування соціальної рефлексії
майбутніх учителів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін,
подану до спеціалізованої вченої ради Д 26.452.01 в Інституті педагогіки
НАПН України на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних
наук зі спеціальності 13.00.09 – теорія навчання

Ступінь актуальності обраної теми

Виконане дослідження беззаперечно затребуване сьогоднім і є відповіддю на виклики часу. В умовах глобалізації та інформатизації світу, значних змін в економічному і політичному житті України виникла гостра проблема радикальної перебудови освітньої мережі, одним із найбільш актуальних завдань якої є формування конкурентоспроможної, освіченої, компетентної особистості з інноваційним типом мислення, яка має інтелект, волю, здатна діяти в динамічно змінюваному світі, готової до творчої діяльності, самореалізації та самовдосконалення. Неабияке місце в цьому процесі посідає іншомовна підготовка майбутнього вчителя, оскільки вона уможливує задоволення різноманітних освітніх і професійних потреб особистості у навчанні у вищій школі та майбутній професійній діяльності. Саме тому актуалізується потреба у формуванні соціальної рефлексії майбутнього вчителя у процесі вивчення гуманітарних дисциплін.

Зважаючи на викладене вище, дослідження Опалюк Тетяни Леонідівни «Дидактичні засади формування соціальної рефлексії майбутніх учителів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін» є актуальним і своєчасним.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій,
сформульованих у дисертації

Аналіз тексту дисертації, автореферату та змісту публікацій Т. Л. Опалюк дають змогу дійти висновку про наукову обґрунтованість і достовірність представлених результатів.

Грунтовне вивчення джерельної бази (941 найменування рідною та іноземними мовами), яке здійснила здобувачка, дали йому змогу достатньо переконливо висвітлити дидактичні засади досліджуваної проблеми; розкрити наукові підходи до змісту понять «соціальна рефлексія майбутніх учителів», «соціально-рефлексійна компетентність майбутніх учителів». Соціальна рефлексія майбутнього вчителя, на думку авторки дослідження, є виявом соціально-рефлексійної компетентності як інтегральної єдності розвитку соціальної та рефлексійної компетентностей під час реалізації потенційно можливих видів професійно-педагогічної діяльності, що

стосується здатності й готовності сприймати соціум, усвідомлювати свою перетворювальну роль у ньому через суб'єкт-суб'єктну взаємодію з учнями й іншими учасниками освітнього процесу, а також ефективно на циклічно-рефлексійній основі константно її вдосконалювати» на засадах реалізації компетентнісного, системного й синергетичного підходів у їх комплікативно-контамінаційній єдності.

Отже, маємо констатувати, що уперше було визначено дидактичні засади формування соціальної рефлексії майбутніх учителів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін, які розуміються як теоретичне обґрунтування розроблення інтегрально-функційної дидактичної моделі як єдності взаємопов'язаних конструктивних компонент (концептуально-методологічної, операційно-змістової, рефлексійно-результативної, соціально-верифікаційної), системотвірним ядром якої є вияв і створення таксономічної єдності ієрархізованих (на трьох рівнях) дидактичних умов; *з'ясовано* сутність і специфіку системно-синергетичного феномена «соціальна рефлексія майбутнього вчителя, що є виявом соціально-рефлексійної компетентності як інтегральної єдності розвитку соціальної та рефлексійної компетентностей під час реалізації потенційно можливих видів професійно-педагогічної діяльності, що стосується здатності й готовності сприймати соціум, усвідомлювати свою перетворювальну роль у ньому через суб'єкт-суб'єктну взаємодію з учнями й іншими учасниками освітнього процесу, а також ефективно на циклічно-рефлексійній основі константно її вдосконалювати» на засадах реалізації компетентнісного, системного й синергетичного підходів у їх комплікативно-контамінаційній єдності; *розроблено* структуру соціальної рефлексії майбутнього вчителя як єдність функційно-структурних компонент: мотивація соціалізації особистості, когнітивно-змістова, інструментально-діяльнісна; у дисертаційній праці було розроблено й обґрунтовано інтегрально-функційну дидактичну модель, яка містить чотири конструктивні компоненти (концептуально-методологічну: методологічний, теоретичний, технологічний, психолого-дидактичний конструкти; операційно-змістову: конструкт мотивації соціалізації особистості майбутнього вчителя, когнітивно-змістовий, інструментально-діяльнісний конструкти; рефлексійно-результативну: діагностико-інструментальний, компетентнісно-результативний конструкти; соціально-верифікаційну: аналітико-статистичний, імплементаційно-пропедевтичний конструкти) формування соціальної рефлексії майбутнього вчителя у процесі вивчення гуманітарних дисциплін на засадах інтеріоризації соціокультурного та фахово-предметного знання, що передбачає: дефініціацію змістово-сутнісного розуміння відповідного комплексу дидактичних умов, котрі представлено як таксономічну єдність та ієрархізовано на трьох рівнях: 1) провідна дидактична умова: реалізація положень компетентнісного як парадигмально-визначального та сукупності інших методологічних підходів (урахування положень яких безпосередньо чи опосередковано може бути впливовим) в організації процесу цілеспрямованого формування соціальної

рефлексії майбутнього вчителя як комплікативного конструкту, породжуваного взаємозумовленістю і взаємодією компонент мотивації соціалізації особистості майбутнього вчителя, когнітивно-змістової, інструментально-діяльнісної (на рівні горизонтального розгортання), соціально-рефлексійної компетентності як єдності соціальної та рефлексійної компетентностей і функціонального результату (на рівні вертикального розгортання); 2) сукупність супідрядних дидактичних умов: активація мотивації соціалізації особистості майбутнього вчителя на основі використання дидактичного потенціалу гуманітарних дисциплін; створення ІТ-соціодидактичного середовища для активації навчання гуманітарних дисциплін на засадах соціалізації їх змісту; застосування інтерактивних технологій, форм, методів, прийомів і засобів навчання, спрямованих на варіативне залучення студентів до соціально значущих навчальних і позанавчальних ситуацій; урізноманітнення дидактико-методичного забезпечення для індивідуалізації й диференціації соціально-орієнтованої рефлексійної діяльності студентів педагогічного університету; підготовка діагностичного інструментарію для визначення рівня вияву соціально-рефлексійної компетентності як функціонального результату процесу формування соціальної рефлексії; 3) конкретизовані умови (елементи умов) у межах кожної із супідрядних умов; виявлено критерії (потребнісно-мотиваційний; соціально-когнітивний; перцептивно-соціальний; діяльнісно-результативний); критеріально обумовлені показники (за кожним із критеріїв) і рівні (соціально-творчий; самостійно-відтворювальний; репродуктивно-імітаційний; початково-соціалізаційний) сформованості соціальної рефлексії майбутніх учителів; авторкою було *уточнено*: сутність і структуру поняття соціальної рефлексії майбутнього вчителя, що розуміється як функціональний результат через вияв соціально-рефлексійної компетентності (як єдності компетентностей нижчого ієрархічного порядку: соціальної й рефлексійної) майбутнього вчителя та *конкретизовано* його психолого-педагогічний зміст; інтродуктивні психолого-педагогічні чинники, механізми дидактичного впливу на формування соціосуб'єктних якостей студентів – майбутніх учителів – у процесі вивчення гуманітарних дисциплін у вищій педагогічній школі на засадах компетентнісного підходу, що забезпечують активацію й реалізацію процесів самоактуалізації, самоуправління, самовдосконалення й самореалізації; механізмів забезпечення комплексного системного психолого-дидактичного впливу на найважливіші процеси у свідомості особистості студента педагогічного закладу вищої освіти; категорійну базу оцінки ефективності формування соціальної рефлексії майбутнього вчителя на інтеграційній основі; науково-педагогічний і дидактико-методичний супровід процесу формування досліджуваного дидактичного феномена.

Рівень апробації результатів дослідження є також достатнім і підтверджується участю дисертантки в науково-практичних конференціях різного рівня.

Достовірність і новизна наукових положень, висновків і рекомендацій

Достовірність і новизна результатів проведеного дослідження забезпечені методологічною обґрунтованістю його вихідних позицій, застосуванням комплексу різноманітних взаємодоповнювальних методів, адекватних предмету, меті та завданням дослідження, оптимальною тривалістю дослідної роботи, об'єктивним аналізом здобутих результатів. Дисертанткою здійснено науковий аналіз розвитку теорії з дидактики вищої педагогічної школи.

Завдяки дослідженню Т. Л. Опалюк подальшого розвитку набули положення щодо використання дидактичного потенціалу організації та здійснення навчання з гуманітарних дисциплін у вищій педагогічній школі з проекцією на цілеспрямоване формування соціальної рефлексії майбутнього вчителя; рефлексійного аналізу освітньої й самоосвітньої соціально значущої діяльності на інтеграційній основі як чинника соціалізації особистості.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що було створено, апробовано й упроваджено у практику роботи педагогічних закладів вищої освіти: інтегрально-функційну дидактичну модель концептуально об'єднаної дидактичної системи формування соціальної рефлексії майбутніх учителів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін, що передбачає підготовку науково-методичного (для викладачів гуманітарних дисциплін) та дидактико-методичного (для студентів – майбутніх учителів) забезпечення щодо упровадження в освітню практику вищої педагогічної школи домінуювальних форм організації навчання (варіативність самостійних, індивідуальних та індивідуально-самостійних завдань, розширення соціально-ситуаційної тематики науково-дослідних і кваліфікаційних робіт студентів, різні види консультацій, науково-дослідна робота студентів); використання доцільної сукупності методів (самостійного пошуку професійно-фахової соціально значущої інформації; самостійного дослідження виучуваного мовного, мовленнєвого, літературного чи дискурсивного соціоявища; написання аргументативного та дискурсивного есе на соціально значущу тематику; застосування сучасних інформаційних технологій; рефлексійного аналізу здійснюваної освітньої й самоосвітньої діяльності на інтеграційній основі; узагальнення результатів і прогнозування соціально значущої діяльності); засобів навчання (нові інформаційні технології; інтенсифікація й активізація форм і методів навчання й самонавчання; реалізація задачного, проблемного, ситуаційного підходів у навчанні; виконання індивідуальних науково-дослідних завдань; активація засобів іншомовного спілкування; імплементація засобів гейміфікації на основі інтерактивної соціовзаємодії викладача та студентів у процесі навчання гуманітарних дисциплін; контекстне, проблемне, ситуаційне навчання та ін.); науково-методичний семінар для викладачів гуманітарних дисциплін «Соціально-педагогічні

ситуації: конструювання й використання в навчально-виховному процесі»; авторський факультатив «Соціальна компетентність майбутнього вчителя»; оновлені освітні програми з гуманітарних дисциплін на засадах професійно-фахової спрямованості та соціально значущого контексту навчання, навчальні й навчально-методичні посібники та методичні рекомендації до них.

Рецензована праця сприяє пошуку шляхів вирішення важливої дослідної проблеми – формування соціальної рефлексії майбутніх учителів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін.

Достовірність результатів не викликає сумнівів, забезпечена комплексною дослідною методологією, широким використанням кількісних методів, усебічною апробацією здобутків на науково-комунікаційних заходах, практичним застосуванням.

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації та в опублікованих працях

Основні науково-теоретичні положення й результати дослідження Т. Л. Опалюк висвітлено в 74 публікаціях.

Наукові положення, висновки та рекомендації достатньо повно представлено в означених друкованих працях.

Проміжні і кінцеві результати дослідження публікувалися упродовж тривалого періоду часу.

Структура, зміст, результати дослідження, основні висновки, викладені в авторефераті, відповідають і відображають основні положення дисертації. Основний текст дисертації представлено у вступі, п'яти розділах і висновках.

У Вступі обґрунтовано актуальність і стан розроблення проблеми дослідження, представлено його науковий апарат і стисло охарактеризовано зміст.

У Розділі 1 «Методологія дослідження соціальної рефлексії майбутніх учителів» презентовано результати науково-методологічного аналізу проблеми, що досліджується, розглянуто та прокоментовано положення, що стосуються історико-методологічного аналізу становлення й розвитку проблеми формування соціальної рефлексії майбутніх учителів. Розкрито, яким чином відбувалася реалізація положень загальнонаукових методологічних підходів у визначенні структурно-функціональної сутності процесу формування соціальної рефлексії майбутніх учителів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін. Особливої уваги заслуговує з боку дисертантки висвітлення положень з реалізації положень компетентнісного підходу в організації та здійсненні освітнього процесу у вищій педагогічній школі в контексті формування соціальної рефлексії майбутніх учителів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін.

У Розділі 2 «Психолого-дидактичні основи формування соціальної рефлексії майбутніх учителів у педагогічних закладах вищої освіти»

розглянуто поняття про людину, особистість, індивідуума в контексті формування соціальної рефлексії майбутніх учителів; питання розуміння особистості майбутнього вчителя як суб'єкта формування соціальної рефлексії; проблеми розуміння комунікативності як основи успішного розвитку соціальної рефлексії майбутнього вчителя.

У Розділі 3 «Теоретичні засади формування соціальної рефлексії майбутніх учителів» розкрито концептуальні засади визначення специфіки застосування варіативності підходів до сприйняття понять «соціальна компетентність» і «рефлексійна компетентність» у науковій літературі. У розділі висвітлено основні положення щодо інтеграції процесів формування соціальної рефлексії майбутніх учителів і формування ключових компетентностей для навчання протягом життя, а також особливості організації освітньої діяльності в сучасному педагогічному закладі вищої освіти. Авторка презентує таксономічну структуру соціальної рефлексії майбутніх учителів.

У Розділі 4 «Обґрунтування інтегрально-функційної моделі формування соціальної рефлексії майбутніх учителів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін» визначено та охарактеризовано зміст існуючих дидактичних моделей навчання, висвітлено базисні позиції педагогічного моделювання як основи проектування функційно-системних дидактичних явищ. Дефініційовано ієрархізовану єдність дидактичних умов формування соціальної рефлексії майбутніх учителів. Розкрито функційно-структурні компоненти соціальної рефлексії майбутніх учителів.

У Розділі 5 «Дослідно-експериментальна апробація моделі формування соціальної рефлексії майбутніх учителів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін» схарактеризовано критерії та критеріальні показники, а також рівні вияву соціальної рефлексії майбутніх учителів. У розділі висвітлено результати експериментальної роботи щодо здійснення цілеспрямованого формування соціальної рефлексії майбутніх учителів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін на основі визначення дидактичних засад, а також імплементації в освітній процес вищої педагогічної школи інтегрально-функційної моделі формування відповідного дидактичного феномена.

У Висновках представлено й охарактеризовано результати здійсненого дослідження, обґрунтовано значущість питань, які вивчалися, для можливого їх використання в освітній діяльності вищої школи.

Спрогнозовано наукові проблеми, які можуть стати предметом наступних досліджень.

Слід також наголосити, що в Додатках розміщено окремі джерела, які долучалися до здійсненої наукової роботи, а також представлено матеріали, що глибше ілюструють певні положення змісту дисертації, розкривають їхню сутність і дають більш чітке уявлення про хронологію перебігу дослідження.

У мовностилістичному оформленні дисертації враховано особливості наукового стилю мовлення. Чітку логічну структурованість роботи

забезпечують лаконічні висновки й узагальнення, систематизація матеріалу в таблицях після окремих масивів інформації.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації

Загалом позитивно оцінюючи наукове і практичне значення отриманих дисертанткою результатів, слід відмітити деякі дискусійні положення, а також висловити окремі побажання:

1. Авторка широко аналізує проблему формування соціальної рефлексії майбутніх учителів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін на прикладі аналізу здебільшого вітчизняних авторів. Можливо було би доцільно запропонувати більш глибокий порівняльно-співставний аналіз різних зарубіжних шкіл (західноєвропейських, Сполучених Штатів Америки, Канади та ін.) щодо формування рефлексії в цілому та соціальної рефлексії особистості зокрема.
2. У визначенні методологічної основи дослідження авторка говорить про врахування положень низки методологічних підходів, але серед яких належного висвітлення не отримують положення аксіологічного підходу. На наше переконання, варто було зупинитися на ціннісній основі отримання знань щодо формування соціальної рефлексії майбутніх учителів, а також їхнього застосування у подальшій професійно-педагогічній діяльності.
3. На нашу думку, дисертантці було би варто більш чітко висвітлити різницю в розумінні таких педагогічних феноменів, як «соціальна рефлексія майбутнього вчителя» та «соціально-рефлексійна компетентність майбутнього вчителя» у контексті розкриття презентованих положень у третьому розділі дисертаційної праці.
4. У схематизованому представленні інтегрально-функційної моделі формування соціальної рефлексії майбутніх учителів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін було б доцільно більш наочно представити, яким чином створення таксономічної єдності ієрархізованих умов впливає на процес розгортання цієї моделі в реальному освітньому процесі вищої педагогічної школи.
5. Текстовий матеріал п'ятого розділу, присвячений висвітленню результатів організації та проведення дослідно-експериментальної роботи, часто переривається достатньо великою кількістю таблиць і діаграм, котрі можна було представити в Додатках, що уможливило би більш концентроване сприйняття узагальнених положень, які формулює авторка за результатами аналізу емпіричного матеріалу.

Висловлені зауваження не знижують загального позитивного враження від дисертаційної праці й є приводом для наукової дискусії.

Ідентичність змісту автореферату й основних положень дисертації

Структурна побудова та зміст автореферату ідентичні основним положенням дисертації. Наукові положення, висновки й рекомендації, наведені в авторефераті, належним чином розкрито й обґрунтовано в дисертаційній праці Т. Л. Опалюк.

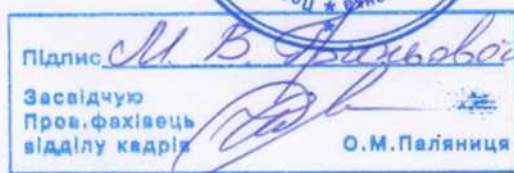
Загальний висновок

Аналіз дисертації, автореферату та опублікованих праць дає підстави для висновку про те, що дослідження Тетяни Леонідівни Опалюк «Дидактичні засади формування соціальної рефлексії майбутніх учителів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін» є завершеним, цілісним, самостійним науковим дослідженням, яке має наукову новизну, теоретичне та практичне значення. У роботі отримано нові науково обґрунтовані результати, які дали змогу авторці здійснити комплексне вирішення важливого актуального наукового завдання з теорії навчання у вищій педагогічній школі.

Ураховуючи актуальність, новизну, значущість результатів дослідження для педагогічної науки в цілому та теорії навчання (дидактики) зокрема, рецензована робота заслуговує на позитивну оцінку. Дослідження відповідає пп. 9, 10, 12–14 Постанови Кабінету Міністрів України «Порядок присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника» від 24.07.2013 р. за № 567 (зі змінами), а її авторка – Опалюк Тетяна Леонідівна – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.09 – теорія навчання.

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, професор,
член-кореспондент НАПН України,
декан природничого факультету
Полтавського національного педагогічного
університету імені В. Г. Короленка

М. В. Гриньова